

แนวทางในการแก้ปัญหาคนทำลายธรรมชาติ

ควรมุ่งใช้อำนาจหรือคุณธรรม

.....ระพี สาคริก

เป็นธรรมชาติที่ทราบกันมาช้านานว่า แหล่งของโลกซึ่งมีสภาพทางภูมิศาสตร์อยู่ในเขตร้อน รวมถึงประเทศไทย มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรนานาชนิดอันเป็นที่ต้องการของชีวิตมนุษย์ หากหันกลับไปพิจารณาพบเห็นถึงความจำเป็นมา แม้เพียงช่วงซึ่งปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์จะพบว่า คนในกลุ่มซึ่งมีรกรากถิ่นฐานอยู่ในเขตอบอุ่นและเขตหนาว ได้ออกล่าอาณานิคมในเขตร้อนของโลก ก็เพราะต้องการสิ่งเหล่านี้ เพื่อนำไปใช้เป็นปัจจัยสำหรับดำรงชีวิต และไม่เพียงเท่านั้น ยังสานต่อไปถึงการหวังสร้างอิทธิพลต่อไปในระยะยาวด้วย

แม้มองสู่เพียงภูมิภาคเอเชียเขตร้อนจะพบว่า ในยุคประวัติศาสตร์ การที่ประเทศไทยไม่เคยเป็นมหาอำนาจเช่นประเทศเพื่อนบ้าน ในภาพรวม ๆ ที่เห็นได้ก็เพราะว่าเรายอมให้นวัตกรรมและเทคโนโลยีซึ่งเข้าเป็นฝ่ายถือฐานการผลิตและทุนอำนาจการเปลี่ยนแปลงไว้ในมือ เข้ามามีผลแพร่ มีผลแทรกแซงพื้นฐานวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งผลดังกล่าวแล้วยังนำไปก็ยิ่งลงรากลึกซึ้งยิ่งขึ้น แม้ในด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นเอง ในที่สุดก็เหลืออยู่แต่ด้านที่เป็นรูปแบบหรือที่เรียกกันว่าเปลือกนอก ทำให้คนรุ่นปัจจุบันแม้มองวัฒนธรรม ก็ทำให้เชื่อว่าส่วนใหญ่จะมองไปยังด้านรูปแบบแทนการหยั่งรู้ได้ถึงสาระซึ่งควรมีอยู่ในรากฐานตนเองและมองเห็นได้ทุกเรื่องซึ่งปรากฏอยู่ในชีวิตประจำวันเป็นธรรมชาติ

ฤทธิเดชของเทคโนโลยีที่สร้างจากอะเสฟติดใจแก่ใจคนมีแค่นั้น บุคคลผู้สามารถรู้ได้เท่าทันเท่านั้นที่รู้ได้ลึกซึ้ง ส่วนผู้ซึ่งยึดติดอยู่กับรสชาติของฉันทะยอมไม่มีทางทราบ แล้วยังตกเป็นเหยื่อทำให้ยากได้อย่างไม่จบสิ้นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากพื้นฐานที่มาของการเริ่มต้นและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอยู่ในกำมือบุคคลอื่นหรือชนชาติอื่น ย่อมหมายถึงว่าบุคคลผู้ยึดติด มีโอกาสตกเป็นเหยื่ออำนาจเศรษฐกิจของบุคคลอื่นหรือชนชาติอื่นไปโดยปริยาย

ทรัพยากรที่ถือแหล่งร่วมเกิดร่วมการเปลี่ยนแปลง และมีภาวะผูกพันอยู่ในรากฐานตนเองของคนท้องถิ่น อันควรถือเป็นสิทธิโดยธรรมชาติ ไม่ว่าต้นไม้ สัตว์ แร่หินดินทรายหรือสิ่งอื่นใด หากรากฐานจิตใจคนท้องถิ่นถูกรบกวนจากอิทธิพลเทคโนโลยีดังกล่าว ย่อมกอบโกยมาขายเอาเงินเพื่อนำไปซื้อหาเทคโนโลยีอย่างปราศจากการคิดหน้าคิดหลัง

กระแสนี้กล่าวแล้วซึ่งเป็นมาช้านาน บัดนี้ได้บานปลายมาถึงขั้น ไปเชิญชวนให้เขายกโขยงกันมา ซึ่งไม่เพียงทำให้มีการใช้ทรัพยากรสะดวกรวดเร็วและรุนแรงยิ่งขึ้นเท่านั้น หากจากวัฏจักรการแปรรูปของวัฒนธรรมชาติอย่างเป็นระบบ นับวันก็ยิ่งเกิดกาทั้งสะสมไว้บนแผ่นดินท้องถิ่นเพิ่มพูนยิ่งขึ้น เกิดเป็นพิษภัยแก่ชีวิตคนท้องถิ่นให้ต้องรับเคราะห์กรรม ส่วนผู้กระทำจริง ๆ คงชนกลับไปแต่ในส่วนซึ่งเชื่อว่าช่วยประโยชน์แก่ตัวเองคนเดียว

ไม่เพียงทำให้ธรรมชาติซึ่งเป็นสิ่งรองรับชีวิตไทยในขั้นพื้นฐานต้องปนเปื้อนเท่านั้น หากอีกด้านหนึ่ง ผลซึ่งกระทบจิตใจ ยิ่งยิ่งลงรากครอบงำลึกซึ้งยิ่งขึ้น วิธีการคิดการปฏิบัติของคนไทยยิ่งในด้านที่มีอำนาจวัตถุมามาก ๆ ก็ยิ่งกลับทิศทางชัดเจนมากขึ้น สิ่งซึ่งตนเองเชื่อว่าจะช่วยแก้ปัญหา กลับยิ่งสร้างปัญหาหนักขึ้นไปอีก และส่งผลสนองประโยชน์แก่ชนค่างานผู้ถืออิทธิพลพื้นฐานเทคโนโลยีเหนือกว่าโดยปริยาย

ก่อนอื่นคงต้องถามว่า ใครเล่า ที่กำหนดให้ชีวิตไทยต้องลงมือทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งสังคมได้ให้มาไว้เป็นพื้นฐานชีวิตของแต่ละคน และธรรมชาติดังกล่าวมีอิทธิพลที่กำหนดรากฐานวัฒนธรรมความเป็นไทย ตลอดจนกำหนดเสรีภาพที่ควรมีอยู่ในรากฐานจิตใจตนเองโดยแท้ ทั้ง ๆ ที่ภายใต้จิตสำนึก แต่ละคนควรรู้ได้ถึงหน้าที่ในการร่วมมือร่วมใจกันอนุรักษ์ไว้ให้สามารถสืบทอดได้ถึงลูกหลาน แม้การนำมาใช้ประโยชน์ซึ่งจำเป็นต่อชีวิ ก็ควรรู้ได้ถึงความปลอดภัยแก่เหตุและผล

ชีวิตมนุษย์ที่เกิดมา เป็นสิ่งหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่พึ่งเจริญทั้งด้วยอำนาจและคุณธรรม และสองสิ่งนี้ เป็นสิ่งร่วมกันอยู่ในวัฏจักรชีวิตแต่ละคนเป็นธรรมชาติ หากหยั่งรู้ได้ถึงยอมนำมาใช้สู่แนวทางสร้างสรรค์ได้อย่างแท้จริง โดยที่ตามเหตุและ

ผลแล้ว คุณธรรมยังเป็นส่วนที่อยู่ในรากฐาน แต่ส่วนนั้นเป็นส่วนที่อยู่เพื่อการแสดงออก โดยมีเงื่อนไขว่าควรนำออกใช้หรือไม่ และใช้อย่างไร เพื่อหวังผลในการแก้ไขปัญหาคือคนและมุ่งพัฒนาที่คนเป็นปัจจัยหลัก

คุณจะเป็นสังฆกรรมสำหรับคนผู้ถืออำนาจเหนือบุคคลอื่นไม่ว่าในระดับใดหากตกอยู่ในสภาวะยึดติดรูปวัตถุ เมื่อพบปัญหาเพื่อนมนุษย์หลายธรรมชาติ สิ่งซึ่งแฝงอยู่ในรากฐานจนเป็นนิสัยจะปรากฏออกมาคือ มีการตัดสินใจใช้อำนาจกับคนโดยตรงประการหนึ่ง กับกีดกันการออกกฎหมายหรือแก้ไขกฎหมายเพื่อหวังใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการใช้อำนาจอีกประการหนึ่ง อันมีวิถีทางในการแก้ไขปัญหาคือจะเปิดกว้างออกเพื่อให้โอกาสคนได้เรียนรู้ผิดถูกอย่างอิสระ อันถือเป็นวิถีทางสู่การสร้างจิตสำนึกที่แท้จริง กลับมุ่งทิศทางไปสู่การเบียดเบียนกันมากขึ้น

สิ่งดังกล่าว ยิ่งทำให้รากฐานจริงของแต่ละคนยิ่งถูกปิดกั้น และธรรมชาติก็ถูกคนทำลายมากขึ้นเรื่อย ๆ เพราะคนทำลายธรรมชาติอันเป็นสังฆกรรมชีวิตของคนด้วยกันเองเพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ กับอีกด้านหนึ่งก็คือ ไม่เพียงทำให้คนรุ่นถัดมามีหลายธรรมชาติมากขึ้นและทำผิดกฎหมายมากขึ้น หากผู้มีอำนาจซึ่งยึดติดกฎหมายเป็นสรณะ ก็ยิ่งใช้อำนาจทำลายคนแม้ชาติเดียวกันหนักขึ้นไปอีก สภาพของสังคมย่อมเปลี่ยนไปสู่การต่อสู้ระหว่างคนกับคน ซึ่งจริง ๆ แล้วทั้งสองฝ่ายต่างก็สืบเชื้อมาจากเลือดเนื้อเชื้อไขเดียวกันนั่นเอง

ลองทวนกลับไปทบทวนสู่อดีตเพื่อฟื้นฟูสติในรากฐานแต่ละคนกันดูบ้าง นับตั้งแต่เทคโนโลยีซึ่งมีพื้นฐานอยู่ในต่างดินต่างแดนยังไม่เข้ามาแพร่อิทธิพลมากนัก คนท้องถิ่นทั่ว ๆ ไปยังรู้จักความพอเพียงในการนำขึ้นส่วนที่หลายหลายรูปลักษณะจากธรรมชาติมาใช้ ทำให้อีกด้านหนึ่งสามารถเกิดขึ้นมาทดแทนได้อย่างสมดุลสมผล และหากจากสิ่งที่ใช้แล้วก็มีโอกาสเปลี่ยนสภาพกลับคืนสู่ธรรมชาติได้อย่างไม่ห่างไกลกันนัก

อีกประการหนึ่ง หากพิจารณาพื้นฐานชีวิตคนท้องถิ่นถึงสังฆกรรมได้อย่างต้องแท้ ย่อมพบว่า ธรรมชาติได้ให้กำเนิดแก่ชีวิตคนมาในระบบของธรรมชาติเอง เริ่มมองจากด้านร่างกาย คนจึงจำเป็นต้องใช้ประโยชน์จากส่วนต่าง ๆ ของธรรมชาติในด้านวัตถุเพื่อการดำรงอยู่ของชีวิตอย่างไม่อาจแยกออกจากกันได้ ส่วนในด้านจิตใจเมื่อธรรมชาติสนองประโยชน์ในด้านร่างกาย จิตใจก็ย่อมบังเกิดความรักและผูกพัน จึงสืบเนื่องไปถึงการสร้างกระแสความรับผิดชอบต่อการอนุรักษ์ไว้ถึงชนรุ่นหลังในรากฐานตนเองลึกซึ้งยิ่งขึ้น ทำให้นำมาใช้ประโยชน์อย่างผู้รู้ซึ่งถึงความสำคัญ วัฏจักรซึ่งมีทั้งชีวิตมนุษย์แต่ละคนและธรรมชาติของสรรพสิ่งทั้งหลาย จึงสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างอิสระและมีสมดุลระหว่างกันทั้งสองด้าน ถือเป็นสมมติฐานด้วยประการฉะนี้

ธรรมชาติของสรรพสิ่งต่าง ๆ ซึ่งอยู่ร่วมกันเป็นกระบวนการ ทั้งยังทำหน้าที่เป็นอีกด้านหนึ่งของวัฏจักรชีวิตมนุษย์แต่ละคนอย่างชาตมิได้ทั้งในด้านจิตใจและร่างกาย หากมองในด้านร่างกาย มนุษย์จำเป็นต้องนำเอาแต่ละสิ่งที่ปรากฏอยู่ในกระแสการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติมาใช้ประโยชน์เช่นเดียวกับบุตรซึ่งจำเป็นต้องพึ่งพาราคาเพื่อการอยู่รอด แต่ในกรณีนี้ไม่เพียงเท่านั้น หากยังใช้สิ่งดังกล่าวเป็นฐานฐานสู่การผลิตเทคโนโลยีที่มีรูปลักษณะต่าง ๆ เพื่อสนองความสะดวกสบาย และใช้โอกาสที่ประดิษฐ์คิดค้นได้ก่อนเป็นเครื่องมือครอบงำเพื่อนมนุษย์เพื่อหวังให้ตกอยู่ใต้อำนาจตัวเอง เพื่อหวังประโยชน์ในด้านวัตถุในระยะยาว ดังจะพบได้จากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของสิ่งประดิษฐ์ที่ปรากฏอยู่ในชีวิตประจำวันซึ่งนับวันยิ่งทวีความรวดเร็วยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ

ในเมื่อความคิดของคนท้องถิ่นซึ่งตกเข้าไปอยู่ในวงจรแล้ว มองสิ่งดังกล่าวก็คือ การพัฒนา และมองนั้นอยู่เพียงด้านเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ลึกซึ้งนึกคิดดังกล่าวส่วนใหญ่ จะเกิดบนฐานของคนในกลุ่มซึ่งผ่านการศึกษาระดับสูง ๆ ในด้านการจัดการแต่ขาดประสบการณ์ชีวิตที่สัมผัสพื้นดินในระดับพื้นฐานที่มีความเป็นมาอย่างต่อเนื่องและขึ้นไปสู่อำนาจที่สูงขึ้นไปตามลำดับ การกำหนดรูปลักษณะและวิธีการแก้ปัญหาคนหลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งกระทำจากคนในกลุ่มจึงเน้นใช้อำนาจทุกรูปลักษณะอย่างเด่นชัด ซึ่งจริง ๆ แล้วกลับยิ่งทำลายจิตสำนึกรับผิดชอบของคนอันควรถือเป็นรากฐานที่แท้จริงของการอนุรักษ์

เราจึงพบว่าธรรมชาติในด้านที่มีสรรพสิ่งทั้งหลายอยู่ร่วมกันและเปลี่ยนแปลงร่วมกันเป็นกระบวนการบนฐานสังคม ธรรมชาติ จำต้องมุ่งทิศทางสู่ความเสียหายใหญ่หลวงยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ แต่เทคโนโลยีกลับมีกระแสที่มุ่งเปลี่ยนแปลงหลากหลาย และมีรากฐานอิทธิพลเจาะลงสู่จิตใจคนลึกซึ้งยิ่งขึ้น การที่คนส่วนใหญ่ใช้คำว่า พัฒนา จึงมีแนวโน้มที่เน้นความหมายถึงด้านเทคโนโลยีหรือด้านวัตถุชัดเจนยิ่งขึ้นจนแทบจะเป็นธรรมชาติ ซึ่งหากสามารถมองได้สองทิศทางย่อมเห็นได้ชัดเจนเช่นกันว่า ความหวังที่ของธรรมชาติที่จะมีโอกาสพัฒนาตนเองบนฐานสังคมนั้น จะริบหรี่ลงไปจนใกล้จะดับอยู่แล้ว กับอีกด้านหนึ่ง การที่คนลุกขึ้นมาแสดงออกเสมือนเอาวิชาจากวิชาการแก้ปัญหาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมออกมา น่าจะเป็นมายาภาพมากกว่าการกระทำที่ยึดบนรากฐานธรรมชาติที่แท้จริง ยิ่งในปัจจุบันนี้มีสื่อซึ่งอยู่บนฐานเทคโนโลยีที่ลึกซึ้ง จึงกลับจะทำให้ภาวะยึดติดในด้านนี้รุนแรงยิ่งขึ้น

อนึ่ง รูปลักษณะของการแก้ปัญหา ทนหลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเน้นไปที่กฎหมายและการใช้อำนาจประการหนึ่ง กับเน้นไปยังป่า ดินไม้และสัตว์ป่าและยังมีการเลือกอนุรักษ์เป็นชนิด ๆ ด้วย สะท้อนให้เห็นและเข้าใจได้ว่า คนในกลุ่มความคิดเช่นนี้ได้สูญเสียพื้นฐานความเป็นมนุษย์ไปแล้วไม่มากก็น้อย เนื่องจากมองไม่เห็นความสำคัญของเพื่อนมนุษย์อันถือเป็นต้นเหตุสำคัญของการทำลาย ไม่เช่นนั้นแล้วก็จะได้เห็นภาพของการมุ่งพฤติกรรมให้เกิดการพัฒนาตนเองของคนในมุมมองอย่างแคบชัด ทั้ง ๆ ที่กระแสดูแลศึกษาในด้านการจัดการก็มีการพูดการเขียนถึงเป้าหมายไว้ว่า มุ่งพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ แต่ผลที่ปรากฏทำให้รู้สึกได้ว่า นั่นเป็นการพูดการเขียนที่จำเอาคำฝรั่งมาล่าว

ส่วนผลจากการปฏิบัติที่ปรากฏให้เห็นได้ทุกวันนี้ กลับเป็นสิ่งที่เกิดจากการสร้างท้าวปิดกั้นการฟื้นตัวจากพื้นฐานจริงของการแสดงความรักความผูกพันกับธรรมชาติ ตลอดจนความรับผิดชอบซึ่งธรรมชาติได้ให้มากับชีวิตคนท้องถิ่น ดังนั้น ยิ่งออกกฎหมายและยิ่งใช้อำนาจปิดกั้น ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็จะมีแนวโน้มที่สูญเสียรุนแรงยิ่งขึ้นไปเรื่อย ๆ หากยังเข้าไม่ถึงจุดที่จะคิดได้จากจิตใจสำนึกของตนเองว่า แต่ละคนที่ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน คำจำกัดความธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้แกกันและกันบนพื้นฐาน ก่อนที่จะมองไปยังธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของสิ่งอื่น ๆ ที่ปรากฏอยู่นอกคน

หลายคนอาจสงสัยว่า ในเมื่อสังคมในด้านการจัดการ มีการกำหนดค่านิยมหน้าที่และความรับผิดชอบ กับมีอำนาจไว้ให้ใช้เป็นเครื่องมือ หากไม่ใช้อำนาจแล้วจะมีไว้ทำอะไร ข้อสงสัยนี้จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อ เกิดภาวะยึดติดในด้านรูปแบบของตำแหน่งและอำนาจขึ้นในรากฐานจิตใจทำให้มองไม่ออกถึงการปรับเปลี่ยนตัวเองในการใช้อำนาจได้ถึงอีกด้านหนึ่ง ในเมื่อทุกสิ่งทุกอย่างค่าอันมองได้สองด้าน ใครมองได้ด้านเดียวและบนด้านซึ่งคนเอาขึ้นอยู่ โดยที่ปรับเปลี่ยนไปยังอีกด้านหนึ่งไม่ได้ ในเมื่อต้องนำไปใช้กับคนอื่น สิ่งซึ่งตนเองคิดว่าจะเป็นประโยชน์นั้นจริง ๆ แล้วกลับส่งผลทำลายในที่สุด

คนที่หลากหลายด้วยรูปลักษณะและสภาวะที่อยู่ร่วมกันในสังคมนั้น บุคคลผู้ไม่มียึดติดในระดับหนึ่งย่อมมองได้รอบด้านและรู้ถึงความจริงได้เสมอ ในด้านนอนหรือในแนวราบคงกล่าวได้ว่า ไม่ว่าใครจะเป็นอะไรหรือทำอะไรอยู่ คำจำกัดความค้ำยันทุกคน ส่วนในแนวตั้งหรือแนวตั้งจะพบว่า คนซึ่งใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม มีทั้งผู้ใหญ่กว่าและผู้เยาวกว่า ไม่ว่าจะใหญ่กว่าและเยาวกว่าด้วยวัยวุฒิ คุณวุฒิ และอำนาจหน้าที่ในด้านการจัดการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นนี้เอง หากมีความรู้สึกที่เอาใจเขาใส่ใจเราอยู่ในรากฐานตัวเองเป็นธรรมชาติ ย่อมตระหนักได้ว่า ระหว่างผู้มีอำนาจกับผู้อยู่ภายใต้อำนาจ ย่อมมีความรู้สึกในการมองอีกฝ่ายหนึ่งแตกต่างกันเป็นสังขาร

หากแต่ละคน คิดด้วยหลักความจริงของชีวิตมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันได้ว่า จำเป็นต้องมีการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และการเรียนรู้ที่ลึกซึ้งที่สุดรวมทั้งได้เนื้อหาสาระที่เป็นความจริงมากที่สุดก็คือ การปฏิบัติกิจกรรมร่วมกันอย่างเป็นธรรมชาติ กับสังขารชีวิตซึ่งธรรมชาติได้มอบให้มาตั้งแต่เกิดเพื่อหวังนำวิถีสู่แนวทางสร้างสรรค์ก็คือ การปฏิบัติจากของจริง ซึ่งถือเป็นสื่อสำคัญที่สุด ส่วนการพูดก็การเขียนที่ดี ล้วนเป็นเพียงเครื่องมือเท่านั้น ไม่ว่าจะมีการใช้เทคโนโลยีระดับไหนก็ตาม และหลักการนี้ ย่อมนำมาใช้ได้ไม่ว่าระหว่างผู้มีอำนาจในงานระดับต่าง ๆ กับผู้อยู่ภายใต้อำนาจ หรือระหว่างครูกับศิษย์ในสถาบันการศึกษา รวมถึงระหว่างพ่อแม่กับลูกในครอบครัว

ดังได้กล่าวแล้วว่า ระหว่างผู้มีอำนาจเหนือกับผู้อยู่ภายใต้อำนาจ ย่อมมีความรู้สึกในการมองอีกฝ่ายหนึ่งแตกต่างกันเป็นธรรมชาติ ดังนั้น บุคคลผู้มีอำนาจเหนือที่มีความรักความสนใจในการลงปฏิปัติงานร่วมกับผู้อยู่ใต้อำนาจตน ย่อมถือเป็นการใช้อำนาจในด้านที่สอดคล้องกันกับหลักความจริง ในเมื่ออีกด้านหนึ่งของอำนาจก็คือคุณธรรม จึงย่อมถือเป็นการสร้างศรัทธาอย่างถึงรากฐาน หากไม่มีด้านหนึ่งซึ่งถืออำนาจเหนือกว่า ไม่ว่าจะป็นอำนาจปกครอง หรืออำนาจในด้านวัตถุรูปแบบอื่น ๆ เช่นมีความสะดวกสบายในด้านวัตถุเหนือกว่าเป็นต้น สิ่งดังกล่าวแล้วย่อมไม่เกิดขึ้น จึงกล่าวได้ว่าเป็นการใช้อำนาจของผู้รู้เขารู้เราหรือเป็นผู้จริง

กฎระเบียบต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นเพียงด้านหนึ่ง แม้อยู่ต้องมีแต่ก็คงเปิดไว้กว้าง ๆ เพื่อใช้เป็นแนวทางปฏิบัติ และคงไม่มีการเพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างรวดเร็ว รวมทั้งที่มีอยู่แล้วก็มีการบีบรัดลงสู่รายละเอียดมากขึ้นอย่างรวดเร็วด้วย แต่ในด้านที่เป็นของจริงเรากลับพบว่า ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีการสูญเสียสูงขึ้นอย่างรวดเร็วด้วย ยิ่งไปกว่านั้นยังส่งผลกระทบต่อคนซึ่งอยู่ร่วมกันแม้ว่าจะมีความหลากหลายแต่โดยธรรมชาติย่อมมีสองชั่ว และมีส่วนกลางซึ่งเป็นส่วนใหญ่ โดยที่ท่าหน้าที่เชื่อมโยงสองชั่วให้ถึงซึ่งกันและกัน เป็นเนื้อเดียวกันในระดับพื้นฐาน ต้องปรากฏเป็นช่องว่างกว้างออกไปมากขึ้น จนถึงขั้นยกพวกฆ่าฟันกันเองครั้งแล้วครั้งเล่า ไม่ว่าจะเกิดขึ้นจากรูปแบบใดของปัญหาเป็นเงื่อนไขก็ตาม และยิ่งเกิดขึ้นอีก อันถือเป็นสังกรรมของสังคมลักษณะอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น

หากจะขออนุญาตตั้งคำถามขึ้นเป็นสองด้านว่า เพราะคนในกลุ่มซึ่งมีโอกาสและถืออำนาจเหนือกว่า ซึ่งมีรากฐานที่ผูกพันอยู่กับผลประโยชน์ในด้านวัตถุ มีการใช้อำนาจและอำนาจเป็นเงื่อนไขสร้างกระแสเพื่อสนองตนเอง ไม่ว่าจะกระทำไปโดยไม่รู้สึกตัวหรือเจตนา หรืออีกด้านหนึ่ง ระบบสังคมที่ผ่านพ้นมาแล้ว เป็นสิ่งล่อลวงให้คนที่มิได้ลักษณะดังกล่าวเข้าสู่อำนาจบริหารและจัดการ หากเราไม่มองที่ตัวบุคคลหรือคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งอย่างเผด็จศึก ย่อมเห็นภาพรวมได้ว่าทั้งสองด้านเป็นสิ่งที่อยู่ในวัฏจักรเดียวกัน ภาพของสิ่งที่อยู่ในกระแสการบ้านการเมืองทุกวันนี้จึงมีสภาพเสมือนภาพเรือในอ่าง เพียงการเปลี่ยนแปลงที่มีการเปลี่ยนรูปลักษณะและชนาคว่างให้แตกต่างกันไปเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ใคร่ขออนุญาตฝากแง่คิดไว้ว่า เนื่องจากการที่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต้องประสบกับความเสียหายและหนักยิ่งขึ้นเรื่อย ๆ เป็นผลสืบเนื่องมาจากการจัดการกระทำของคน ดังนั้นการจะคิดแก้ไขควรมุ่งให้โอกาสแก่คน เพื่อการเรียนรู้อย่างอิสระ และส่งผลให้ความเป็นมนุษย์ที่เป็นของจริงและมีอยู่แล้วในรากฐานซึ่งถูกทำลายไปเพราะการใช้อำนาจ อันสืบเนื่องมาจากภาวะตื่นไม่ถึงดินของคนในกลุ่มที่ถืออำนาจเหนือ ได้กลับฟื้นคืนสู่สภาพปกติ หากเราจะไม่เอาพื้นฐานและอนุรักษนิยมเป็นมนุษย์อันถือเป็นธรรมชาติของสังคมซึ่งนำสู่การสร้างสรรคอย่างแท้จริงไว้ได้ การคิดอนุรักษธรรมชาติที่เป็นไป เขา ท้องทะเล ดิน ไม้ และสัตว์ ก็คงยังไม่ถึงจุดเริ่มต้นที่แท้จริงได้

หากมีผู้ถามว่าคุณธรรมคืออะไร ก็เชื่อว่าคงไม่มีใครนำของจริงออกมาตอบได้ เพราะหากคิดจะตอบให้ได้ ก็คงไม่แตกต่างไปจากการเรียนหนังสือแทนอุปเป็นอุทาหรณ์ อย่างที่ที่สุดคงกล่าวเพียงว่า ไม่ใช่สิ่งซึ่งได้จากเพียงการพูดการอ่านเนื่องจากมิใช่ด้านรูปวัตถุ แต่หากจะกล่าวว่า คุณธรรมเป็นสิ่งที่เกิดจากรักความสนใจจริงอันถือเป็นฐานการเรียนรู้ซึ่งแต่ละคนรักษาไว้ได้อย่างมั่นคงตลอดชีวิตตนเอง และปรากฏออกมาเป็นรูปธรรมซึ่งปฏิบัติได้แล้ว รู้แล้วเห็นแล้วและพิสูจน์แล้วจากการปฏิบัติแล้วตระหนักได้ ไม่ว่าจะได้จาก การปฏิบัติในเรื่องใดที่อยู่บนฐานจิตวิญญาณตนเองบนวิถีทางซึ่งถือเอาการเคารพซึ่งกันและกันระหว่างเพื่อนมนุษย์เป็นเป้าหมาย ไม่ว่าจะพบกับรูปแบบที่หลากหลายอย่างไร ย่อมบังเกิดความรู้สึกเคารพในสิ่งซึ่งตนเองมีอยู่เป็นธรรมชาติอย่างมั่นคงอยู่ได้ตลอดไป.